

*В.М. МИКИТЮК, кандидат економічних наук, професор,
заслужений економіст України, ректор
Житомирський національний агроекологічний університет*

Шляхи відродження галузі скотарства: основні детермінанти

Чільне місце у забезпеченні національної продовольчої безпеки України належить галузі скотарства, яке є найбільшою підгалуззю в тваринництві та фактично його фундаментом. Перспективність цієї сфери господарювання визначається не тільки сприятливими природно-кліматичними умовами, але й історичними передумовами, оскільки вирощування та розведення великої рогатої худоби в Україні є традиційним напрямом господарської діяльності, що дало можливість здобути значний практичний досвід і сформувати систему традиційних підходів.

У цілому галузь скотарства являє собою складну виробничо-економічну систему, що формується під впливом політичних, економічних, соціальних, демографічних, організаційно-правових, науково-технічних та природних факторів, що зумовлює необхідність використання системного підходу при дослідженні його проблем, особливостей і стратегічних пріоритетів функціонування. Незважаючи на наявні сприятливі фактори розвитку, вітчизняна галузь скотарства знаходиться у депресійному стані, що дає підстави ставити питання не про її становлення, а про відновлення. Відродження галузі скотарства є пріоритетним завданням макро-економічної аграрної політики держави.

Розв'язання проблем аграрного сектору, які розглядаються через призму відродження, є відносно новим підходом для вітчизняної агроекономічної науки. В науково-практичному опрацюванні цієї проблемі присвячені праці В. Андрійчука, П. Березівського, П. Гайдуцького, С. Дусановсь-

кого, П. Канінського, М. Лобаса, А. Малиновського, В. Месель-Веселяка, Т. Мостенської, І. Охріменка, П. Саблука, М. Сахацького, В. Юрчишина та інших вчених.

Мета статті – системне дослідження теоретико-методологічних засад відродження галузі скотарства й ідентифікації його основних детермінант розвитку.

У науковій літературі термін “відродження” означає оновлення, піднесення, розквіт суб'єктів чи процесів порівняно з конкретно означеним історичним періодом розвитку.

Найзагальніші аспекти сутності та завдання відродження сільськогосподарських підприємств одним із перших дослідив В. Юрчишин, констатуючи проблему банкрутства аграрних підприємств¹. Детальніше й комплексніше ця проблема знайшла відображення у працях М. Сахацького². Якщо перший дослідник більше уваги приділяв відродженню аграрних підприємств, то другий вже розглядав проблему на мезорівні, діагностуючи проблеми галузі сільського господарства. М. Сахацький зазначає, що категорію відродження можна застосовувати в різних тлумаченнях: політичному (відродження держави), суспільно-політичному (відродження нації), соціальному (відродження села), економічному (відродження економіки) тощо. Він підкреслював універсальний характер відродження та дуальну природу даного процесу: матеріальну і ду-

¹ Юрчишин В. В. Деякі питання відродження колективних сільськогосподарських підприємств України, що опинилися на межі банкрутства / В. В. Юрчишин // Економіка України. – 1995. – № 9. – С. 62–67.

² Сахацький М. П. Проблеми відродження сільського господарства / М. П. Сахацький. – К., 2000. – 304 с.

ховну, розмежував її з категорією відновлення, обґрунтував не лише порівняльний характер відродження, а й можливий якісно вищий рівень або ступінь розвитку суб'єкта господарювання.

Трактування змісту категорії “відродження” у більшості дослідників подібне. В. Андрійчук під відродженням розуміє розквіт, піднесення того, що було у стані занепаду або на низькому рівні розвитку¹.

А. Малиновський пропонує розглядати відроджувальний рух загалом і конкретно ... як структурно складну динамічну систему, найважливішими ознаками якої є: відродження-етапи розвитку, тобто, така його організація, за якої єдиний відроджувальний процес із більшою чи меншою наближеністю до реально можливого стану розчленовується на взаємоузгоджені й взаємодоповнювані проміжки часу; відродження-мета – чого саме передбачається досягти на кожному відроджувальному етапі та на його завершальній стадії; відродження-механізм – якими засобами, способами передбачається досягти поетапних цілей². Категорію відродження він розглядає як всебічно обґрунтований, цілеспрямований і ефективно втілюваний у практику процес, який здійснюють люди (спільнота, державна влада) в інтересах виведення країни, її окремих галузей та регіонів на якісно вищий рівень розвитку³.

Проблема відродження в аграрному секторі взагалі знайшла відображення в працях М. Лобаса і П. Гайдуцького. Дослідники зазначають, що лише за умови використання світових сучасних науково-технологічних досягнень у поєднанні з новітньою організаційно-технологічною політикою можливе відродження аграрного виробництва. Вони акцентують увагу на тому, що цей процес необхідно здійснювати відповідно до умов

ринкової адаптації, враховуючи особливості соціально-економічних відносин в Україні⁴.

Вивчення будь-якого явища чи процесу починається з визначення та встановлення характерних його ознак, основних рис, зведення їх до сукупності й опрацювання і розробки на цій основі визначення дефініції. Незважаючи на те, що поняття “відродження” знайшло відображення в працях багатьох учених, підходи до його трактування дещо різняться. Взаємозв'язок понять щодо відродження галузі скотарства на всіх ієрархічних рівнях: країна, галузь, підгалузь, підприємство, продукція та факторів, що їх визначають, називають детермінантом. Узагальнення теоретичного матеріалу дає змогу зробити висновки щодо основних детермінант відродження (рис. 1).

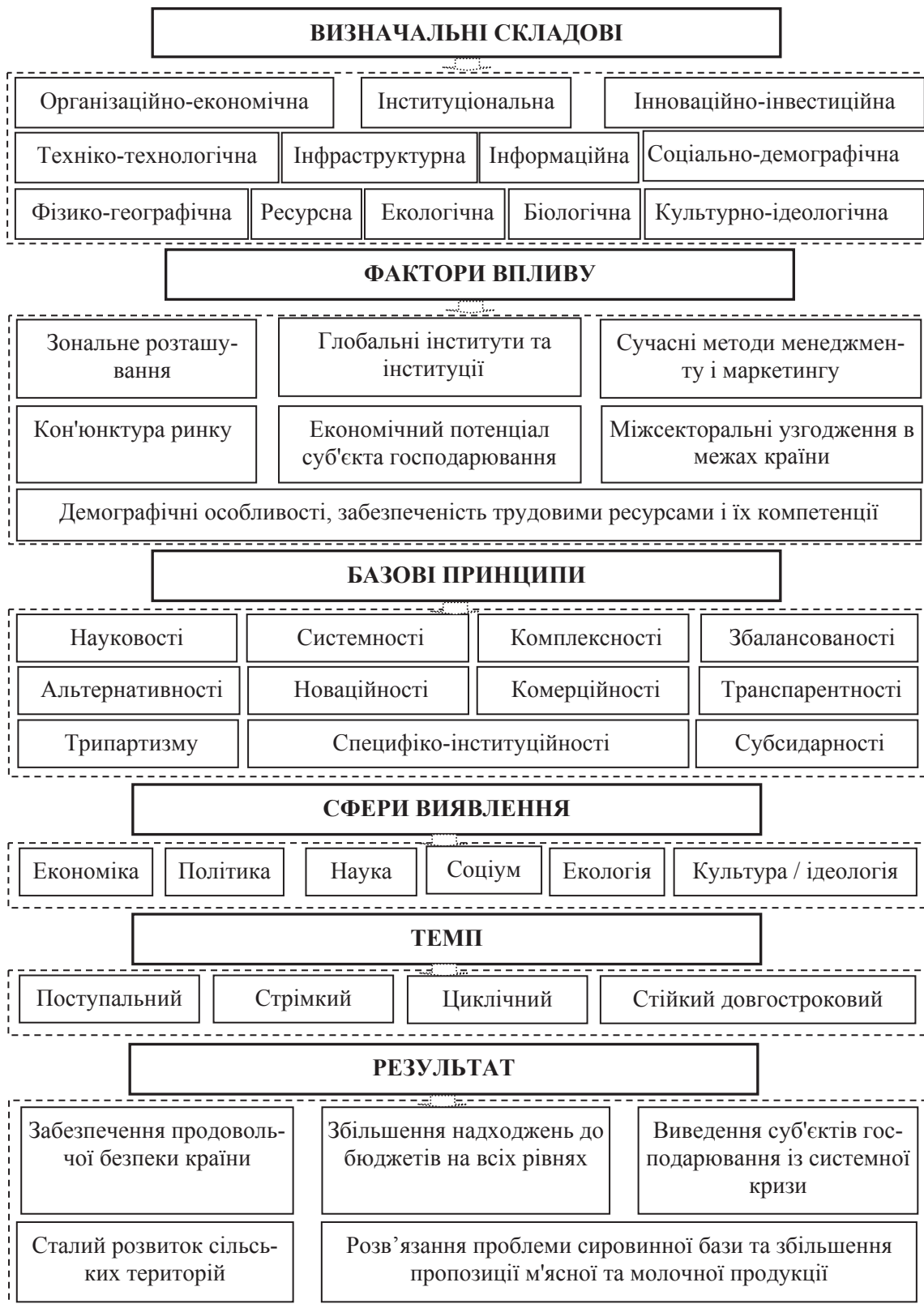
Галузевий аспект відродження скотарства знайшов відображення у дослідженнях П. Березівського. Він вивчає цю проблему у двох площинах: по-перше, з позицій ефективності товаровиробників і паритетності всіх організаційно-правових форм господарювання, по-друге, структури стада великої рогатої худоби відповідно до ефективності виробництва. Він зазначає, що в ринкових умовах неефективні види виробництв, до яких у нашій країні належать усі галузі тваринництва, зокрема скотарство, звужуються до тих пір, поки на ринку не залишаться лише ті виробники, які здатні виживати за жорсткої конкуренції. Перспективи розвитку галузі скотарства – це концентрація виробництва продукції в різних організаційно-правових формах господарювання, включаючи фермерські господарства. При цьому господарська діяльність сільськогосподарських підприємств повинна здійснюватись у тісній співпраці на основі коопераційних та інтеграційних зв'язків з особистими селянськими господарствами у виробництві продукції скотарства.

¹ Андрійчук В. Обоснование показателей общего эффекта для оценки использования производственного потенциала / В. Андрійчук // Экономические науки. – 1984. – № 6. – С. 43-50.

² Малиновський А.С. Системне відродження забруднених територій: теорія, методологія, інституціоналізм / А.С. Малиновський // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 58-65.

³ Малиновський А.С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення: моногр. / А.С. Малиновський. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 604 с.

⁴ Гайдуцький П.І. Відродження МТС (Організація машинно-технологічних станцій в ринкових умовах) / П.І. Гайдуцький, М.Г. Лобас. – К., 1997. – 508 с.

Рис. 1. Основні детермінанти системи відродження

Джерело: Дослідження автора.

На думку П. Березівського, основою такої співпраці повинно стати передусім формування асоційованих форм аграрного бізнесу, де особисті селянські господарства були б

потенційними асоційованими членами будь-якого сільськогосподарського підприємства. Більше того, широкое використання орендних відносин сільськогосподарських під-

приємств з особистими селянськими господарствами є також чинником концентрації виробництва і відродження галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах¹. Він стверджує, що при оздоровленні ситуації в аграрній сфері підприємства, які належать до суспільного сектору, утвердяться як основні товаровиробники сільськогосподарської продукції. Зважаючи на необхідність раціонального поєднання у великих формах господарювання на землі рослинницьких та тваринницьких галузей, доходимо висновку, що вони зберігають потенціал одного з основних виробників продукції скотарства².

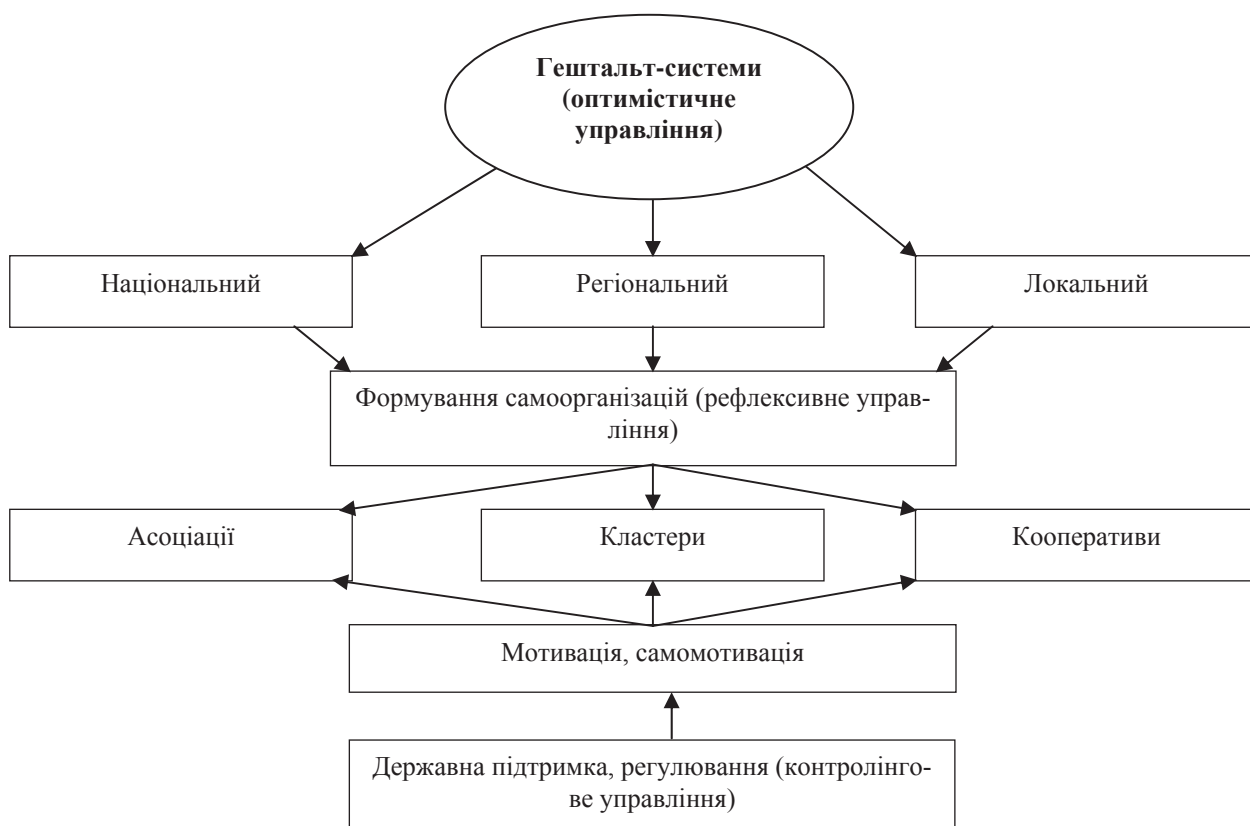
Є. Ходаківський вважає, що розгляд системи відродження слід досліджувати через системно-синергетичний підхід, що передбачає бажаний стан системи у положенні гомеостатичності, тобто твердої онтології стабільного функціонування та ієрархічного підпорядкування елементів чи систем ниж-

чого порядку. Побудувати структуру системи означає об'єктивно визначити її підсистеми, тісноту зв'язків між ними, встановити рівні ієрархічності (рис. 2).

Не менш важливим при побудові системи є забезпечення гомеостатичності, тобто підтримка програми функціонування системи, її внутрішніх характеристик у деяких рамках, що дають змогу їй існувати у нормальному режимі й рухатися до своєї мети.

Координація динамічного стану функціонування системи на всіх ієрархічних рівнях відбувається згідно з провідними функціями управління: планування, організація, мотивація, контроль.

В умовах невизначеності ринкової системи, враховуючи її циклічність і фазові переходи, важливо побудувати бажаний стан системи в кінцевому етапі її функціонування, тобто апіорно визначити її гештальти або образ бачення цієї системи в оптимістичній уяві.

Рис. 2. Онтологічна система управління процесами відродження (синергетичний контекст)

Джерело: Ходаківський Є. І. Синергетичні підходи до формування інтеграційних структур / Є. І. Ходаківський, В.В. Камінська, О.В. Мосієнко // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С.121-126.

¹ Березівський П. С. Відродження галузі скотарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області: оцінки, проблеми, прогнози / П. С. Березівський // Економіка АПК. – 2010. – №2. – С.15–20.

² Березівський П. С. Ефективність виробництва і формування ринку продукції скотарства в Карпатському регіоні / П. С. Березівський. – Львів : Українські технології, 1998. – С. 131.

Якщо в цілому розглядати скотарський підкомплекс у загальному АПК, то головним гештальтом повинен стати ефективно функціонуючий національний ринок продукції скотарства з розвинутою структурою та інфраструктурою, що забезпечує первинного товаровиробника високим рівнем доходів і належним соціальним станом селянина, який виробляє продукцію. При цьому всі ланки головного гештальту працюють взаємоузгоджено. На основі наукового аналізу можуть бути передбачені певні відхилення, але власний чи запозичений досвід може моделювати ті ж оптимістичні рішення.

Дерево гештальтів формується в ієрархічній послідовності. Наприклад, для молочного скотарства найвищий рівень – гештальт ефективного функціонування Союзу молочних підприємств України в складі Міжнародної молочної федерації. Гештальт національного рівня – картина ефективного функціонування Національної асоціації молочників України «Укрмолпром» та регіональних, місцевих і локальних асоціацій та, врешті, на первинному рівні гештальти підприємств молочної галузі за показниками високорентабельного виробництва.

Узагальнюючи теоретичні підходи необхідно зазначити, що відродження галузі скотарства має стати основою економічного зростання для всіх ринкових суб'єктів господарювання: виробників, споживачів, держави. Ці питання слід розглядати як комплекс заходів, пролонгованих у часі й системного характеру, що спрямовані на формування конкурентоспроможного економічного потенціалу галузі скотарства через призму інституціонального середовища та особливостей ресурсного (явного і латентного) потенціалу країни. З одного боку, відродження можна вважати досягнення показників соціально-економічного розвитку будь-якого суб'єкта господарювання (країни, галузі, підгалузі, одиниці бізнесу, товаровиробника й т.п.) за певний проміжок часу, що досягалися раніше, тобто підкреслюється така компонента, як факт повернення до певного (бажаного) стану; з іншого – відро-

дження можна трактувати як соціально-економічну категорію, що характеризується досягненням найвищих економічних і соціальних показників, динамічністю, залежністю від інституційного середовища та кон'юнктури зовнішнього і внутрішнього ринків. Таким чином, можна зробити висновок, що відродження галузі скотарства – це збалансований соціо-еколого-економічний стійкий розвиток усіх напрямів галузі скотарства, який проявляється, по-перше, у поступальному прирості реального обсягу виробництва на основі ефективного використання природного, економічного, інтелектуального, інституціонального потенціалів, модернізації виробничого потенціалу за умов збереження і сприяння розвитку сільських територій і ощадливого впливу на навколишнє середовище, а по-друге, задоволення споживачів у доступній, безпечній та якісній продукції скотарства протягом тривалого періоду.

Авторські узагальнення різних підходів до визначення категорії “відродження”, її характерних рис і ознак дають право розцінити її як багатомірну, складну динамічну, ієрархічно структуровану систему, а також визначити, з теоретико-методологічного погляду, її сутнісні особливості (рис. 3). В умовах ринкової економіки говорити про рівень досягнення показників можна виключно на основі порівняння, тобто логічним є висновок, що категорія відродження нерозривно пов'язана із конкурентоспроможністю, яка передбачає досягнення найкращих результатів порівняно з іншими суб'єктами господарювання й можливістю утримати конкурентні переваги протягом тривалого періоду.

Досягти високих якісних і кількісних результатів господарювання в галузі скотарства можливо за умов забезпечення конкурентних переваг суб'єктів та об'єктів аграрного сектора. На становлення конкурентних переваг суттєво впливають чинники мега-, макро-, мезо- і мікрорівнів, насамперед, галузеві особливості суб'єкта господарювання.

Рис. 3. Ієрархічні рівні системи відродження галузі скотарства

Джерело: Власні дослідження.

Теоретичне узагальнення положень із дослідження конкурентних переваг засвідчує, що всі визначення стосуються певного суб'єкта, об'єкта чи процесу. Однак основною детермінантою є стан суб'єкта господарювання чи положення продукції на ринку. Це може бути галузь і країна, що забезпечує максимально вигідне положення на ринку в умовах жорсткої конкуренції та забезпечує повною мірою бажання й очікування споживачів. При цьому «стійкі конкурентні переваги» мають стратегічне значення, оскільки володіють захистом упродовж тривалого часу¹. Отже, прагнення відродити галузь скотарства повинно базуватися на формуванні та реалізації стійких конкурентних переваг первинного і вторинного походження.

На нинішньому етапі актуальним є дослідження відродження галузі скотарства на основі системного підходу, який передбачає аналіз реальної дійсності на основі комбінації наукових, природних, економічних понять. Зміст системного підходу в економічних дослідженнях зводиться до комплексного та взаємозв'язаного розгляду й розв'язання проблем, використовуючи при

цьому всі необхідні наукові методи і прийоми, технічні засоби та організаційні заходи.

Отже, в результаті проведеного дослідження, спираючись на основні принципи системного підходу за допомогою органограми покажемо базис відродження (рис. 4). Авторське бачення проблеми відродження галузі скотарства включає три блоки рішень: методичний, концептуальний і прикладний. Проте необхідно зазначити, що окремі науковці², які використовують системний підхід у своїх дослідженнях, роблять акцент на необхідності використання ще й блока аналітичних рішень³.

Виходячи з вищенаведеного стає зрозумілим, що системний підхід у контексті цього дослідження становить методологію, яка дає можливість на певному рівні абстрагування зрозуміти організаційні аспекти відродження галузі скотарства та, як результат цього, – забезпечити ефективну діяльність суб'єктів господарювання на всіх ієрархічних рівнях.

Взагалі галузь скотарства не можна досліджувати лише з позиції постачальника м'ясної й молочної сировини і сільськогосподарської продукції на внутрішній ринок.

¹ Яценко О.М. Конкурентні переваги галузі бджільництва в умовах глобалізації ринку продовольства: дис... д-ра екон. наук: 08.00.03 / О.М. Яценко; ЖНАЕУ. – Житомир, 2012. – 476 с.

² Шурупов Г. В. Механізм управління матеріальним забезпеченням діяльності промислових підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Г. В. Шурупов. – Одеса: ОГЭУ, 2000. – 186 с.

³ Лоханова Н. О. Облік та контроль витрат на обслуговування виробництва і управління: дис. ... канд. екон. наук.: 08.06.04 / Н.О. Лоханова. – Одеса: ОДЕУ, 1998. – 202 с.

Підгалузі скотарства забезпечують базовою сировиною такі галузі промисловості, як легка, текстильна, будівельна, машинобудівна й інші. Скотарство може бути безвідхідним виробництвом, адже тут використовують не лише шкури, але й рога-копитне, ендокринно-ферментне та інші види сировини, що одержують у результаті забою худоби. Первинними базовими категоріями і закономірностями відродження галузі скотарства можна визначити природно-кліматичний, біологічний та економічний потенціали та їхню здатність перетворення в основний капітал.

Характерологічними відзнаками відродження галузі скотарства мають бути: відповідність стратегічним довгостроковим пріоритетам і цілям України; поетапність зазначеного процесу; наявності природних ресурсів та біологічних активів; техніко-технологічне оснащення, інвестиційна привабливість галузей скотарства; достатній рівень інформатизації галузі; врахування соціально-демографічної ситуації, регіональних і зональних особливостей, а також особливостей інституційного середовища – внутрішнього і зовнішнього.

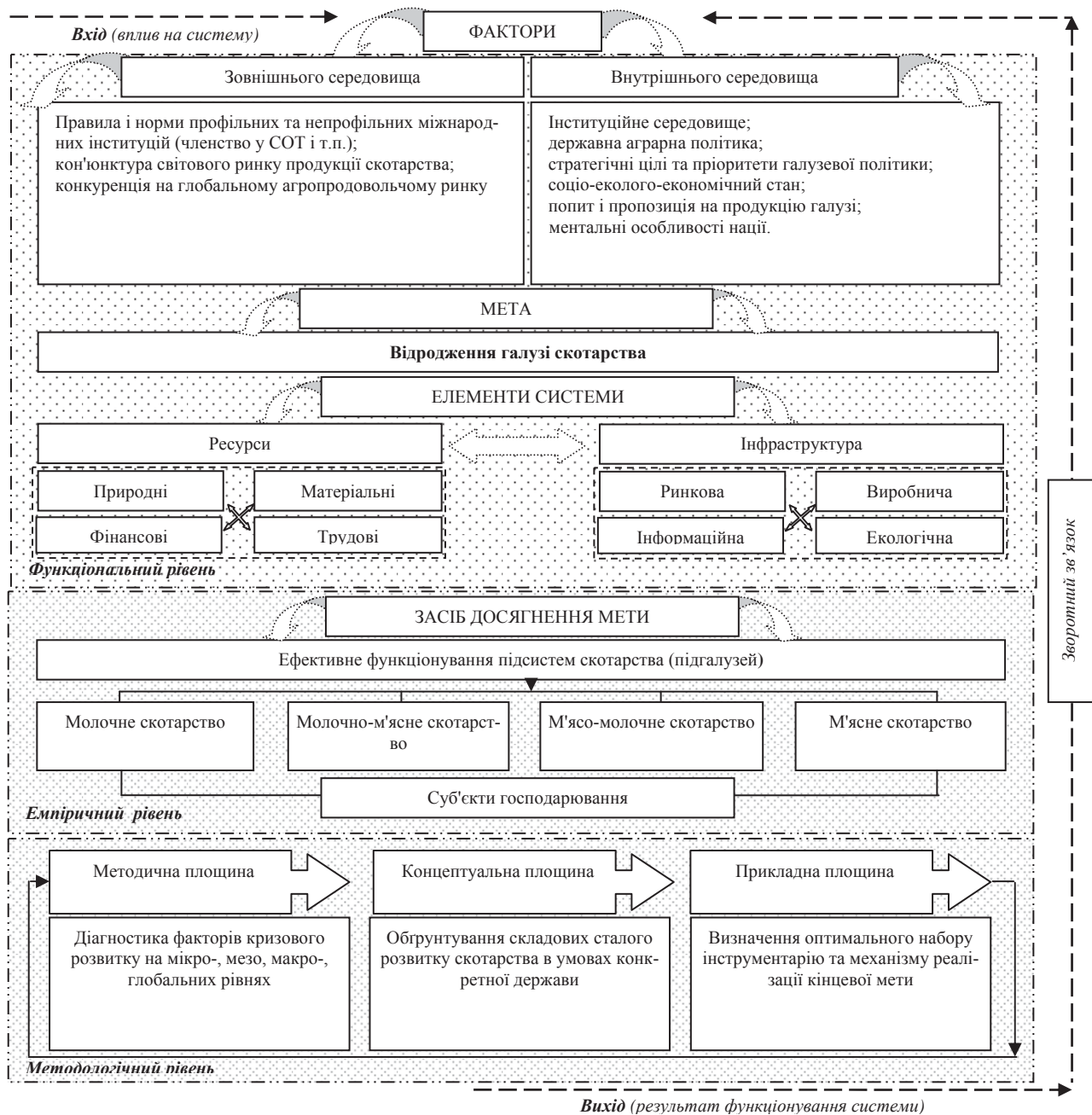

Рис. 4. Органограма механізму відродження галузі скотарства: системний підхід

Джерело: Власні дослідження.

На наше переконання, предметний аналіз ефективності функціонування галузі скотарства в аналітичній частині роботи дасть змогу оцінити його загальний потенціал.

Щоб забезпечити статичну й динамічну стійкість агроекономічної системи в цілому і скотарства зокрема, необхідно не лише враховувати основні детермінанти відродження, а й створювати умови для ефективного міжсекторального узгодження стратегічного розвитку секторів: політичного, соціального, економічного та екологічного.

Обґрунтовано нагальну потребу розвитку аграрного сектору, що стане конкурентною перевагою країни в умовах глобальних викликів світової економіки. Емпіричною базою дослідження обрано галузь скотарства. Акцентовано увагу на системному підході як першорядному в умовах ринку. Відображено імперативні умови та запропоновано напрями розвитку в контексті сучасних світових господарських тенденцій.

Обоснована насущная необходимость развития аграрного сектора, что станет конкурентным преимуществом страны в условиях глобальных вызовов мировой экономики. Эмпирической базой исследования выбрана отрасль скотоводства. Акцентировано внимание на системном подходе как первостепенном в условиях рынка. Отображены императивные условия и предложены направления развития в контексте современных мировых хозяйственных тенденций.

Justified the need for agricultural development that will be the country's competitive advantage in the global challenges of the world economy. Empirical base of research chosen branch of Stockbreeding. Attention is drawn to the systematic approach as the primary in market conditions. Reflect the mandatory conditions and directions of development in the context of current global trends.

*

Л.І. ДІДКОВСЬКА, кандидат економічних наук
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Раціональне використання водних ресурсів у зрошуваному землеробстві в умовах глобальних екологічних викликів

Формування високопродуктивного сільськогосподарського виробництва, особливо за умов кліматичних змін, потребує мінімізації залежності від природно-кліматичних факторів, у тому числі шляхом запровадження меліоративних заходів. Світовим співтовариством усвідомлено, що майбутнє – за екологічно безпечним водокористуванням. Бережливе ставлення до водних ресурсів є передумовою формування економічно розвиненого суспільства. Україна не може залишатися осторонь процесів глобалізації, тому вивчення світових тенденцій, а також дослідження кліматичних змін і пошук шля-

хів адаптації до викликів останніх, є актуальним питанням сьогодення, особливо зважаючи на те, що ефективне використання зрошуваних земель та раціональне використання водних ресурсів є одним з основних інструментів забезпечення динамічного розвитку сільськогосподарського виробництва й формування стійкості продовольчого забезпечення країни.

Проблемі раціонального та ресурсощадного водокористування у зрошуваному землеробстві присвячені наукові праці багатьох учених і спеціалістів сільського господарст-